

ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ

Выпуск №12 (50)
(лістапад)

www.lit-bel.org www.novychas.gmail.com

Культурна-асветніцкі праект Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага часу»

Анонс

- «НАВІНЫ»: падзеі літаратурна-грамадскага жыцця.....с. 2
- «ПАЭЗІЯ»: новыя вершы Ніла ГЛЕВІЧА .....с. 3
- «ЮБІЛЕЙ»: эсэ Уладзіміра СІУЧЫКАВА пра Уладзіміра КАРАТКЕВІЧА .....с. 4
- «СПАДЧЫНА»: ваеўскія песні 1831 года Антона ГАРЭЦКАГА .....с. 5
- «ГУТАРКА»: Андрэй ХАДАНОВІЧ пра нацыянальную ідэнтыфікацыю .....с. 6
- «ПРОЗА»: аповяд Уладзіміра САВІЧА .....с. 7
- «ЧЫТАЛЬНЯ»: урывак з новага рамана «Па кудзелі» Рагваладавічы Генрыха ДАЛІДОВІЧА .....с. 8-9
- «ПЕРАКЛАДЫ»: паэзія Ніны ДЗЯМБОЛЬСКОЙ і Сільвіі ПЛАТ .....с. 10
- «ЛЕКТОРЫЙ»: Генадзь ПРАНЕВІЧ пра творчасць Алега ЛОЙКІ.....с. 11
- «ПРОЗА»: аповед Валерыя КАЗАКОВА «Драпежная птушка» ..с. 12-13
- «ШКАЛЯРЫЙ»: новы ўрок гісторыі ад Уладзіміра АРЛОВА.....с. 14-15
- «ВАНДРОУКІ»: эсэ Валянціны КОУТУН .....с. 16

АКТУАЛІІ

ХТО КІРАВАЎ ВЯЛІКІМ КНЯСТВАМ?

В. РАСТОЎ

Беларусы былі галаўным болем царскай Расіі: тройчы разам з палякамі наладжвалі антырасійскія паўстанні (за 122 гады знаходжання ў імперыі), якія царызм нішчыў толькі коштам масавых рэпрэсій, этнічнага і рэлігійнага генацыду.

У 1839-1840 гадах выйшлі ўказы цара з забаронай слова «Літва» і з забаронай Беларускай (Ліцвінскай) праваслаўнай уніяцкай царквы, богаслужэнняў на ліцвінскай (беларускай) мове і кнігавыдавецтва на ёй. Цар загадваў «засцерагчы літоўца-русаў ад непатрэбнай гістарычнай памяці аб сваёй дзяржаве». З гэтага перыяду пад кіраўніцтвам Таемнай Канцылярыі нараджаецца канцэпцыя прапаганды, якая сцвярджае, што беларусы не мелі сваёй дзяржаўнасці ў Вялікім Княстве Літоўскім, Рускім і Жамойцкім і нібы «прыгніталіся ў ім літоўцамі». Пад «літоўцамі» сталі разумець не ліцвінаў (беларусаў), а жамойтаў і аўкштайтаў.

Гэтая канцэпцыя цалкам задавальняла і ідэолагаў СССР, бо ліквідавала ВКЛ як галоўную гістарычную РУСКІЮ альтэрнатыву ардынскай Маскве і абгрунтавала ўладу Масквы над рогіёнам. Паўсюль падручнікі гісторыі СССР сталі распаўсюджваць байку аб тым, як бедныя беларусы знемаглі падгнётам літоўцаў і затым палякаў, пакуль іх не вызваліла братэрская рука рускага народа ў выглядзе царызму.

Ужо ў цяперашняй, сучаснай Беларусі, беларускія палітыкі працягваюць вясчаць нам гэтую байку з высокіх трыбунаў: «Ніхто нават з беларускіх гісторыкаў не стане спрачацца, што беларусы ў ВКЛ не валодалі сваёй дзяржаўнасцю». Канешне — бо «беларусаў» да XIX стагоддзя не было — быў народ ліцвінаў, перайменаваны царызмам у «беларусаў».

Усе вядучыя палітыкі Расіі і амаль усе расійскія

гісторыкі выказваюцца гэтак жа. Нядаўна ў часопісе «Навука і жыццё» беларусаў пашкадаваў вядомы гісторык Рой Мядзведзеў: маўляў, беларускаму народу ўжо 1200 гадоў — але вось, няшчасны і забіты, за ўсю сваю гісторыю так і не змог ён стварыць ні сваёй дзяржавы, ні сваёй арміі, ні сваіх законаў, ні сваёй арыстакратыі...

Калі беларусы сапраўды такія «зацюканыя», як мяркуе Рой Мядзведзеў, то чаму ж яны — адзіныя сярод будучых народаў СССР — тры разы за 122 гады ўздымалі ўсенародныя вызваленчыя паўстанні за незалежнасць ад Расіі? Навошта ім было паўставаць, калі ў іх нічога свайго ніколі не было? Паўстаюць жа толькі ў тым выпадку, калі ўсё гэта ЦАЛКАМ БЫЛО СТАГОДЦЯМІ, а расійская акупацыя тое АДНЯЛА.

Пытанне аб тым, была ў беларусаў свая дзяржаўнасць у ВКЛ ці не, сёння раптам набывае ў Беларусі «ідэалагічнае» значэнне. Невялікая група прамаскоўскіх гісторыкаў у штэкі прыняла ідэю аб гістарычнай пераемнасці, а прафесар Петрыкаў (вядомы па створаным з яго ўдзелам дакументальным серыяле «Савецкая Беларусія») выразна заявіў: абсалютна недапушчальна бачыць дзяржаўнасць беларусаў у ВКЛ, а Беларусь — гістарычным пераемнікам ВКЛ.

Здавалася б — вось жа дзіўна: Рой Мядзведзеў нас шкадуе, а мы можам яму і ўсёй Расіі паказаць, што шкадаваць нас недарэчна — у нас была свая беларуская дзяржава ВКЛ. І наогул кожная краіна і кожны народ прадметам свайго гонару знаходзяць старажытную слаўную гісторыю, гісторыкі ўСІХ КРАІН спрабуюць хоць бокам прымазацца к чамусьці гістарычна эпэпальнаму. А нам тут і «прымазацца» не трэба — ВКЛ па ўсёй сваёй фактуры і з'яўлялася нацыянальнай беларускаю дзяржаваю нашых прадзедаў.

Але не: дзіўны загад беларускім гісторыкам — не смеіце лічыць ВКЛ беларускай дзяржавай, наш народ

Фота Уладзіміра Клімовіча

заўсёды быў туземным. Гэта выглядае, мякка кажучы, ненармальна і непатрыятычна. Прычым, ніякай спрэчкі з абмеркаваннем гістарычнай фактуры проста няма — адны праціўнікі ВКЛ проста не жадаюць беларускага адраджэння (бо ў сэрцы ў іх не Беларусь, а Расійская Імперыя), а другія проста адпрацоўваюць заказ замежных босаў з «Газпрома». Сэнс якога не змяніўся з часоў царызму: «Засцерагчы ад непатрэбнай гістарычнай памяці аб сваёй дзяржаве». Каб лягчэй было алігархічнаму капіталу Расіі захопліваць заводы і багаці судзеяў. Нічога новага — усё ўжо было калісьці.

ВКЛ — гэта менавіта беларуская дзяржава, а гістарычная Літва канкрэтна — гэта цяперашняя Цэнтральная і Заходняя Беларусь. Статуты ВКЛ пісаліся на нашай мове (якая і была ў ВКЛ дзяржаўнай), усе князі ВКЛ былі нашай крыві.

Назваць князеў ВКЛ жамойтамі і аўкштайтамі — гэта што прэзідэнтаў ЗША называць індзейцамі. Вось факт: у 1528 годзе 80% жамойтаў і аўкштайтаў з'яўляліся халопамі беларускай шляхты, і толькі 20% былі халопамі шляхты сваёй крыві.

Прыведзеныя вышэй факты даюць адказ і на

такое «вельмі загадкавае» пытанне, чаму статуты ВКЛ так і не былі НІКОЛІ перакладзены на мову жамойтаў і аўкштайтаў, а былі толькі перакладзены на польскую мову ў Варшаве пасля Уніі 1569 года і на рускую мову ў Санкт-Пецярбургу ў XIX стагоддзі пасля захопу Расіяй ВКЛ у 1795 годзе.

Адказ элементарна проста: не было ніякай патрэбы ў ВКП перакладаць Статуты ВКЛ на мову жамойтаў і аўкштайтаў, бо іх рэалізацыя тычылася ў першую чаргу шляхты, якая кіравала на месцах. А ў Жамойці і Аўкштайты на месцах кіравала беларуская шляхта, у якой мова Статутаў была роднай.

І ўсё ж: чаму для «ідэолагаў» так важна забараніць беларускім гісторыкам і наогул беларускаму народу бачыць сваю дзяржаўнасць у ВКЛ?

Што ў гэтым «крамольнага»? Ніхто ж не забараняе Расіі бачыць выгокі сваёй дзяржаўнасці не толькі ў Масковіі і ў яе народзе маскавітаў, але нават у далёкай Жамойці і аўкштайце — да якой Масковія наогул ніякага дачынення не мела.

Праблема ў тым, што вяртанне беларускаму да свайго ВКЛ — адначасова разбурае фундаментальныя

міфы, на якіх стаіць сама канцэпцыя дзяржаўнасці Расіі.

1. Калі адпрэчыць марзматычную выдумку аб тым, што «ў ВКЛ беларусы знемаглі пад жамойцкім гнётам», і прызнаць, што ВКЛ была нацыянальнай дзяржавай беларусаў, то ў такім выпадку зноўку паўстае «пахаванае» пытанне: а з якой нагоды Масква стала збіральнікам земляў Русі? Таму стварэцца міф аб тым, што НЕ БЫЛО такой альтэрнатывы для Рускай Дзяржавы без улады Масквы: маўляў, ВКЛ была краінай жамойтаў, якія прыгніталі беларусаў і ўкраінцаў.

2. Другая праблема — гэта смерць выдумкі аб гістарычным адзінстве рускіх, беларусаў і ўкраінцаў.

Цяперашнія даследаванні РАН генэфонда расійскага і беларускага народаў паказалі, што расійцы генетычна — фіны, а беларусы генетычна — балты. Абодва народы — не славяне па генах, а рускія — нават не індаеўрапейцы. «Агульнае паходжанне» — міф, выдумка Таемнай Канцылярыі царызма. Беларусы і расійцы — не проста ўяўляюць сабой розныя групы этнасаў, але ўяўляюць розныя РАСЫ.

Па-другое, да 1840 года не было «беларусаў», а наш

народ называўся да гэтага ўсю сваю гісторыю ліцвінамі Літвы. Пушкін у сваіх вершах і пісаў: «С кем быць Литве — извечный спор славян». У часы Пушкіна гэта была яшчэ спрэчка, а ў нашыя — гэта ўжо «агульнае паходжанне».

Уладзімір Пуцін калісьці сказаў: «У нас з беларусамі амаль тая ж самая мова». Гэта не так. Самая блізкая беларускамова — гэта мова мазураў і цяпер мова Польшчы. Тая ж лексіка, тая ж фанетыка. А лексічных і фанетычных супадзенняў беларускай мовы з расійскай вельмі мала — у параўнанні з іншымі славянскімі мовамі. Расійская мова больш падобная на мову балгараў і сербаў. Яны, дарчы, таксама, як расійцы, кажуць у знак згоды турэцкае «Да» замест славянскага «Так»...

Усе гарады і буйныя мястэчкі нашай краіны мелі да расійскай акупацыі Магдэбургскае права (забароненае Кацярынай II). Гэта поўнае муніцыпальнае самакіраванне з поўнай выбарнасцю ўсіх трох галінаў улады: выканаўчай, судовай і заканадаўчай. Так мы жылі ў Беларусі (гэта значыць у нашай дзяржаве Літве-ВКЛ) 400 гадоў. І толькі апошнія 200 гадоў жывем, пазбаўленыя гэтага права. Замест яго Кацярына II прывіла нам «вертыкаль улады».

Але самае галоўнае — нашыя ВКЛ-Беларусы па ДУХУ свайму заўсёды належала Цывілізацыі Захаду, была арганічнай часткай Еўропы. Тут людзі жылі па еўрапейскіх законах, якія ставілі АСОБУ вышэй за дзяржаву. І да 1794 года Гродзенскі манетны двор чаканіў нацыянальную беларускую валюту ТАЛІЕР.

Куды ўсё гэта адшло? У якую Беларускаю Атлантыду?

Ці варта мы такой дэградацыі — ад 400 гадоў самакіравання Магдэбургскага права скаціцца эвалюцыйна да рабаўладальніцкіх калгасаў і ГУЛАГА?

Пакідаю пытанне для спрэчак гісторыкаў, але выкажу сваё асабістае меркаванне: я перакананы, што мой народ варты большага, чым савецкі ГУЛАГ.

«Секретные исследования»

▶ угодкі

ПАМЯЦЬ ПРА ЦІШКУ ГАРТНАГА

Магілёўская суполка Таварыства беларускай мовы наладзіла сустрэчу-чытанні, прысвечаныя памяці беларускага літаратара і першага старшыні савецкага ўрада Беларусі Цішкі Гартнага (Зміцера Жылуновіча).

4 лістапада — 123-я гадавіна з дня нараджэння гэтага пісьменніка і грамадскага дзеяча. Творчасці Цішкі Гартнага магілёўскія ТБМаўцы прысвяцілі заняткі ў сваім гуртку беларускай мовы. Заняткі пачаліся з успамінаў пра мясціны, звязаныя з жыццём і дзейнасцю пісьменніка. Іх ТБМаўцы пачылі на ўласныя вочы падчас вандровак.

Не толькі палітыкай адметны Цішка Гартны-Зміцер Жылуновіч. Ён — аўтар першай трылогіі ў беларускай літаратуры «Сокі цаліны».

Свой жыццёвы шлях Зміцер Жылуновіч скончыў у Магілёве ў мясцовай вар'ятні 11 красавіка 1937 года. На сімвалічным месцы ягонага пахавання сябры магілёўскай суполкі «Мартыралог Беларусі» ў 1989 годзе ўсталявалі памятны знак. ТБМавец Сяргей Дымкоў адзначыў: «У Магілёве ёсць вуліца імя Андрэева, аднаго з арганізатараў масавых

рэпрэсіяў. Варта гэтую вуліцу перайменаваць у гонар адной з ахвяраў — Цішкі Гартнага, бо вуліцы Гартнага ці Жылуновіча ў Магілёве няма. Вось толькі на ўскрайку Пячэрскага лесапарку металёвы памятны знак...».

Згадалі ТБМаўцы, як збіралі подпісы за наданне адной з вуліцаў Магілёва імя пісьменніка. Чыноўнікі абяцалі, што яна хутка з'явіцца. Мінула два гады, а вуліцы Гартнага так і няма.

...У 1910 годзе, працуючы ў Магілёве, Зміцер Жылуновіч напісаў некалькі вершаў. Сябры суполкі ТБМ скончылі свае чытанні дэкламаваннем гэтых вершаў па чарзе.

*«Я люблю гэты вобраз бясконца,
Тыя вёскі, балоты, гаі,
Бо радзіўся я ў гэтай старонцы
і памру, мо, у гэтай зямлі...»*

У ГОНАР ЛАРЫСЫ ГЕНІЮШ

У бібліятэцы Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі адбылася імпрэза ў планах святкавання 100-годдзя беларускай паэтэсы Ларысы Геніюш.

У вечарыне ўзялі ўдзел беларускія літаратары і навукоўцы, а сама яна аказалася адной з нешматлікіх падзеяў, праведзеных у дзяржаўнай установе:

— Мы пачылі тое, што павінна было быць, — адзначыў старшыня аргкамітэта па святкаванні юбілею паэткі, намеснік старшыні Саюза беларускіх пісьменнікаў Міхась Скобла, — так мусіла адбыцца і ў Ваўкавыску, і ў Зэльве, і ва ўсіх іншых мясцінах, дзе ад-

бываліся Геніюшаўскія імпрэзы, якім хтосьці і чамусьці чыніў нейкую перашкоду. Але мы бачым, як паводзіць сябе сталіца: тут

годна ўшанавалі Ларысу Геніюш, ушанавалі ў Акадэміі навук, у адпаведнай урачыстай атмасферы. Можна толькі быць удзячным за гэта кіраўніцтву бібліятэкі Акадэміі навук, бо з іх боку было самае сапраўднае спрыянне.

На вечарыне былі прэзентаваныя аўдыё- і кніжныя выданні, якія з'явіліся ў свет у год святкавання 100-годдзя Ларысы Геніюш, а таксама адкрылася выстава, дзе публіцы паказаныя рукапісы Ларысы Геніюш, яе лісты, дакументы, фотаздымкі і іншы.

Святкаванні ж 100-гадовага юбілею Ларысы Геніюш працягваюцца. Як адзначылі арганізатары імпрэзы, у плане прэзентацыі, прысвечаных лёсу і творчасці паэтэсы, яшчэ шмат нявыкананых пунктаў. Найбліжэйшая падзея, прысвечаная Ларысе Геніюш, адбудзецца ў Гродне ў сярэдзіне лістапада.

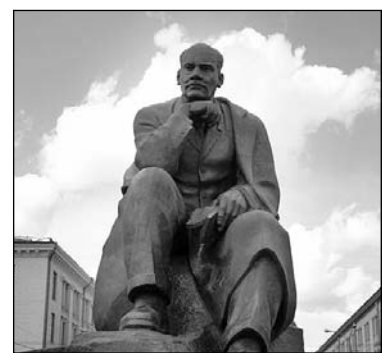
ДВАЦАЦЬ ПЯТЫЯ КАЛАСАВІНЫ

2 лістапада ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа ў 25-ы раз адбылося традыцыйнае літаратурнае свята «Каласавіны».

Яны прысвечваюцца дню нараджэння класіка беларускай літаратуры Кастуся Міхайлавіча Міцкевіча, вядомага пад псеўданімам Якуб Колас.

Урачыстыя мерапрыемствы распачаліся дзіцячым ранішнікам «Казкі жыцця» з удзелам

фальклорнага калектыва мінскага дзіцячага саду № 266. На сустрэчу з дзецьмі прыйшоў сын беларускага песняра — дзіцячы пісьменнік Міхась Канстанцінавіч Міцкевіч, які стаў галоўным героем паэмы Якуба Коласа «Міхасёвы прыгоды». Адкрылася выстава «Мой дарагі сябар, сакратар і памочнік», прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння пісьменніка Максіма Лужаніна, які на працягу 11 гадоў быў асабістым сакратаром Якуба Коласа. Да помніка Якубу Коласу ўсклалі кветкі. Прайшоў канцэрт з удзелам паэтаў-землякоў Якуба Коласа.

Завяршылася свята 5 лістапада падвядзеннем вынікаў літаратурнага конкурсу «Дэют», у якім прымалі ўдзел жыхары Першамайскага раёна сталіцы.

▶ ДРУК

НОВЫЯ ВЫДАННІ «КНІГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

Заснаваная ў мінулым годзе Саюзам беларускіх пісьменнікаў кніжная серыя нядаўна папоўнілася новымі чатырма тамамі.

Наконт набыцця кніг можна даведацца па мінскім тэлефоне: 200–80–91.

Андрасюк Міхась. Вуліца Добрай Надзеі: апавяданні. — Мінск: Медысонт, 2010. — 304 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»).

Новая кніга прозы Міхася Андрасюка, беларускага пісьменніка з Польшчы, знаёміць з мінулым і сучасным каларытных герояў бела-вешскіх вёсак і мястэчак. Апавяданням уласцівыя метафарычнасць стыля, ласкавая іронія і псіхалагічны лірызм.

Багданава Галіна. Сакрамэнта: апавяданні, аповесці. — Мінск: Медысонт, 2010. — 308 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»).

Новы праязны зборнік пісьменніцы — шчырае споведзь перад сабою і перад чытачом пра наш час, пра вечныя пераўтварэнні

каханні ў жыцці і вобразным свеце мастацтва. Пра творчыя здзяйсненні красамоўна гавораць раздзелы кнігі: «Вандруўкі па-за часам», «Сад роспачы», «Залюстроўе»...

Бічэль Данута. Мост святога Францішка: успаміны. — Мінск: Медысонт, 2010. — 290 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»).

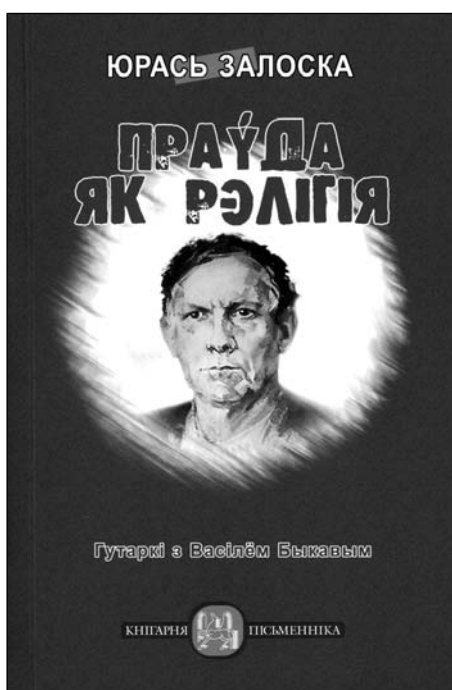

Аснову кнігі склалі эсэ-згадкі пра сяброў і блізкіх людзей. Аўтарка распавядае пра людзей духоўна прыгожых, якія жылі для саміх

сябе, для сваіх родных і для Радзімы, — у тым сэнсе, як яны разумеюць паняцце Радзімы. Усе творы — пра каханне і сяброўства...

Залоска Юрась. Праўда як рэлігія: гутаркі з Васілём Быкавым. — Мінск: Медысонт, 2010. — 192 с. — (Бібліятэка Саюза беларускіх пісьменнікаў «Кнігарня пісьменніка»).

«Праўда як рэлігія» — кніга гутарак з народным пісьменнікам Беларусі, гутарак пра мінулае, сучаснае і будучае, пра беларускую і сусветную літаратуру, уласную творчасць і працу калегаў, палітычныя перыпетыі 90-х гадоў, пра рэлігію і камуністычную спадчыну, пра сяброў, ворагаў і прэзідэнтаў...

▶ ПРЫСВЯЧЭННІ

ГУМАРЭСКІ І НАДПІСЫ НА КНІГАХ

Ніл ГІЛЕВІЧ

Парада

Моцна раю — і далёкаму, і бліжняму:
Не вырошчвайце гародніну па-кніжнаму.
А каб мець яду з гародніны нязводную —
Карыстайце аграцэхніку народную.

2006, 10, 6.

У цырку

(З балгарскага гумару)

— Чаго ў цябе турзаецца галава?
— Ад жаху, што звездаў я ў цырку, дружа:
Дрэсіроўшчыца, у прысутнасці льва,
З'ела свайго няшчаснага мужа.

2001

Генадзю Дзмітрыевічу
Карпенку

на кнізе сатыры «Кантора» (на першай сесіі ВС Беларусі 12-га склікання)

Вось і ясна — хто каторы.
Ёсць і шмат людзей з «канторы»,
І такое балантэсяць —
Што бяда: ні ў пяць, ні ў дзесяць.
А найбольшы балантэс —
Дык вышэй за ўсіх пралез!

1990

Уладзіміру Конану

на кнізе «Сказ пра лысую гару»

Дарагі і любы дружа-браце,
Як шкада, што ў нашай роднай хаце
Лёс не звёў нас для бясед-гаворак
Лецежкаў таму ну хоць бы сорак!..

2004, 21, 3.

Анатолію Вярцінскаму

на кнізе «Выбраныя творы»
у серыі «Кнігазбор»

Бог выбраў гэту дату:
У светлы дзень ліпнёвы
Ты мне ўручыў, як брату
Цудоўны том вішнёвы.

Дазволь табе аддзячыць
Такім жа каленкорам.
І я стаў нешта значыць,
Прызнаны «Кнігазборам».

І тут ужо не жарты,
Тут — з вечнасцю прыцірка.
Чаго былі б мы варты,
Калі б не сябра Цвірка?

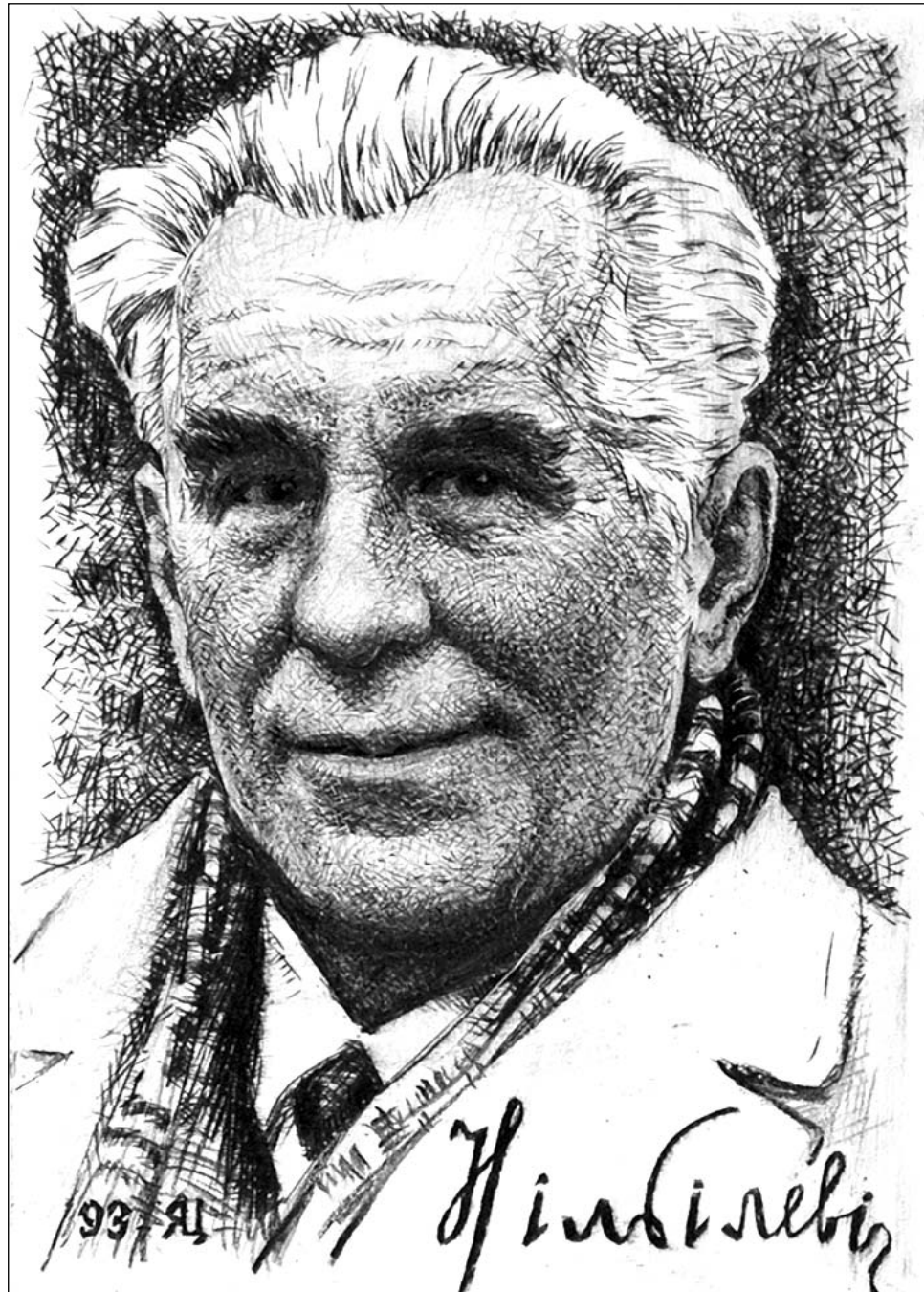
2009, верасень

Уладзіміру Някляеву

на кнізе «Выбраныя творы»
ў серыі «Кнігазбор»

Правёўшы вечар з гэтым томам,
Адзін сказаў мне строгім тонам:
«Тут імідж твой невыпадковы,
Але, на жаль, аднабаковы.
Дзе смех, што бліскаў з-пад п'яра?
Дзе «Гол»? Дзе «Лысая гара»?
Прабач, том склаў ты неразумна,
Чытаць яго даволі сумна...»

Так, — пагадзіўся я з Адным, —
Том сумны. Рэч, аднак, у тым,
Што смех, якому даў я волю,
Прарос не з радасці, а з болю,
І тых, хто чуе, дзе баліць,
Мой смех не можа ўзвесяліць...

2010, 19.І.
Вадохрышча

Віктару Казько

на кнізе «Дзверы ў гісторыю»

Тым, што ў гісторыю штурмуюць дзверы,
Нялёгка жыць: нервуюцца без меры.
Лепш тым — прасцей на лёс
глядзяць каторыя:
«Ну вось: адпіў, ад'еў — і ўся гісторыя...»

27.X.2010

Ой, як добра!

Добра ў зацішку, на сонейку
Пасядзец. Ой, як добра!
На істот жывых спакойненька
Паглядзец. Надта добра!
На казюлечку-мурашачку
У траве. Ой, як добра!
Паглядзец на гулі шлюбныя
Матэлькоў. Надта добра!
Сэнс жыцця — у гэтым, любя.
З век вякоў. Ой, як добра!

2003

Дзіўлюся

О, як пранікнёна і пафасна
Выспеўаў ён Богу хвалу —
За тое, што смачна і якасна
Карміўся, пакорны сталу!

Цяпер ён натхнёна і гарача
Складае хвалу Сатане —
За тое, што смачна і хораша
Шыкуецца харч на стале.

Дзіўлюся не з гада выкрутнага,
Дзіўлюся, што хворы народ
Тады яго слухаў, як мудрага,
І сёння глядзіць яму ў рот.

2002, люты

Ядзвізе Паўлаўне Навуменка,

слухаць гаворку якой —
адна мілата

Нам тое дорага і любя,
Што з Божай ласкі дадзена.
Ёсць мова Янкi і Якуба,
А ёсць і мова Ядзіна,
Якую слухаць кожны раз —
Як браць здароўечка ў запас.

1988

Васілю Антонавічу Вільтоўскаму

(у цяжкую для мяне часіну)

Вы — адзін з зусім, на жаль, нямногіх,
Хто ў адрозненне ад псоў двуногіх
Разуме, спагадае, цэніць,
І душу на костку не замяніць.

1989

Алесю Усеню і Алесю Няўвесю

на паднатхненне

Алесь Усеня
Сее семя,
Алесь Няўвесь — калючкі.
Але падобна,
Што абодва —
З адной рукі і ручкі.

І так рупліва
Роднай нівай
Праходзяць з Божай згоды,
Што ў іх і тое
І другое
Два жывыя ўсходы.

22.X.2010

Паэту Алесю Чобату

замест рэцэнзіі

Я Вашы вершы новыя чытаў —
Перапыняючыся, па радку, —
Нібы з пярэдыхамі, па глытку,
Пякучы родны наш пяршак глытаў.

2010, 25, 5.

Усмешка паэта

Вясковы ранак на пачатку чэрвеня,
З пары маленства выкліканы памяццю:
Каровы пасвяцца па роснай шэрані,
З сяліб дымкамі цягне — печы палаяца.
А росы колкія — аж бегчы хочацца,
А неба сіняе — аж перасінена...
Вясковы ранак — як маленства, сонечны,
І беларускі — як усмешка Пімена.

СЯБРОЎСКІЯ ПАСЛАННІ

Знаёму доктару-артапеду
Мікалаю Герасімавічу Карачану,

які «калдуе» над пераломам маёй ступні

Паэт — не воўк, яго не ногі кормяць,
Ягоны хлеб, як і жыццё, — у словах.
Але каб быць у добрай творчай форме —
Ён мусіць бегаць на нагах здаровых.

30.VI.1983

Выйшла ў свет новая кніга Ніла
Гілевiча «Дзверы ў гісторыю»,
у якую ўвайшлі сатырычныя вершы
і эпіграмы, напісаныя ў перыяд
з 1995 па 2010 гады.

Іх адметнасць — востра іранічны,
нярэдка саркастычны пагляд на пэўныя
падзеі і з'явы ў сучасным сацыяльным,
культурным і духоўным жыцці гра-
мадства. Сатыр бытавога плану сярод
іх няма. Завяршаюць кнігу гумарыстыч-
ныя сяброўскія пасланні і жарты.

Распачынае ж выданне сямірадкоўе,
якое і дало назву зборніку:

Дзверы ў гісторыю

Наконт гісторыі і дзвярэй
Дасціпна сказаў балгарскі габрэў
Стары літаратар Ісак Пасі:
Дзверы ў гісторыю вузкія вельмі —
Цяжка праходзяць і людзі, і шэльмы,

Ніл Гілевiч

ДЗВЕРЫ
Ў ГІСТОРЫЮ

Сатыра і гумар

Дзверы ж адтуль — шырэй за вароты:
Вылеціш вон — і не ўспомняць, хто ты.

▶ ЭС

КОЛЬКІ СЛОВАЎ ПРА ДЗЯДЗЬКУ ВАДЗІМЕРА

Уладзімір СІУЧЫКАЎ

Прывітанне, Браце!

Як пытаешся, — а цікаваць Твая, выдавочна, справакаваная юбілеем пісьменніка, — дык раскажу Табе пра свае дачыненні і стасункі з дзядзькам Вадзімерам.

Нярэдка бывае, што ў дружбакі да знакамітага чалавека набіваюцца пасля ягонага адыходу ў іншы свет дзсяткі, калі не сотні людзей. Анікім чынам не належу да іх у дачыненні да класіка, да творцы, што стаўся асобаю культываю ў нашай, выбачай за таўталогію, культуры і літаратуры. Тым болей, што і кантактаваць непасрэдна з дзядзькам Вадзімерам многія мелі куды больш магчымасцяў. А мае з ім сустрэчы былі вельмі кароткія. Дый надарліся яны рэдка, і найперш праз тое, што ў сярэдзіне семідзясятых вучыўся я ў мастацкай вучэльні і, бывала, гасцяваў у аднакурсніка і аднагрупніка, які на той час жыў з бацькамі не тое што ў адным пад'ездзе — на адной лесвічнай пляцоўцы з Караткевічамі. І тым не менш, пашчасціла мне пабачыць дзядзьку Вадзімера не толькі ў гарнітуры пад гальштукам на пісьменніцкіх, як казалі раней, форумах, але і ў хатнім халаце на кухні за кубачкам кавы і з фазэтка трыманаю цыгарэтаю, і ў кабінце, аздобленым знакамітай калекцыяй усялякіх чарцякаў.

У першай палове 80-х на філфаку ўніверсітэта не адзін год праседзеў на лекцыях поруч з Паўлам Навуменкам, які гэтаксама жыў у пісьменніцкім доме на Карла Маркса. (Спадзяюся, што калі-небудзь пераназавуць тую вуліцу ў гонар Гарсія Маркеса, як перайменавалі колішнюю Танкавую ў вуліцу Максіма Танка, а ў кватэры на пятым паверсе адкрыецца мемарыяльны музей. А покуль што даводзіцца задавальвацца тым, што на доме №36 усталявана мемарыяльная дошка... Пра вуліцу імя сльнянага літаратара покуль што разлічваць не даводзіцца: ужо ёсць у Менску вуліца Караткевіча каля старога аэрапорта, дзе напалёк меў я першую сваю менскую кватэру. Была тым часам наўняна спакуса думаць, што названа яна ў гонар пісьменніка, але... Застаецца, праўда шанец надаць імя Уладзіміра Караткевіча бульвару або праспекту!).

На другім філфакаўскім годзе вучобы мусіў пісаць курсавую па мовазнаўстве, і абраў яе тэмаю «Асаблівасці лексікі Уладзіміра Караткевіча (на прыкладзе апавядання «Былі ў мяне мядзведзі»). Здаецца, разабраў, расклаў тады па палічках усё, што толькі можна. Дагтуль адпаведныя старонкі ў двухтомніку скрозь скрэманымі маім студэнцкім алоўкам...

Яшчэ прыгадаваў перадсвяточны вечар у выдавецтве «Мастацкая літаратура». Супрацоўнікі ўжо разышліся, а Міхал Фёдаравіч Дубянецкі перахапіў мяне на калідоры, зацягнуў у свой дырэктар-

скі кабінет, каб падзяліцца радасцю, паказаць яшчэ «цёпленькі», толькі з друкарні, сігналны асобнік «Чорнага замка Альшанскага». На просьбу аўтара быў той важкі том аздоблены каляровымі палоснымі і разваротнымі ілюстрацыямі Пятра Драчова. А я парадаваўся разам з ім і таму, што ў кнігу была ўключана і аповесць «Зброя», якая сюжэтна прымыкае да «Каласоў...» і якую з асаблівым задавальненнем прычытаў яшчэ ў часопісным, «маладосцеўскім» варыянце.

Потым, калі ўжо прытрымлівацца храналогіі, слухаў я ўспаміны пра дзядзьку Вадзімера, працуючы за літрэдактара і адказнага сакратара ў часопісе «Бярозка». Чуў іх ад людзей, з якімі працаваў поруч і якія былі ягонымі блізкімі сябрамі і частымі спадарожнікамі, — ад «бярозкаўца», мастака Пятра Драчова, якога ўжо згадваў, і ад «маладосцеўца», фотамайстра Валянціна Ждановіча. Так надарылася, што адна з вандровак гэтай тройцы па Прышці сталася пісьменніку апошняю...

Але якраз фотаздымкі сяброў-спадарожнікаў пададзены ў пасмяротнай кнізе паззіі Майстра з надзвычай аптымістычнай жыццесцвярджальнай назваю «Быў. Ёсць. Буду».

Мабыць, я казаў Табе, што Уладзя Арлоў налічыў больш за тры дзсяткі формаў імені Уладзімір, і патлумачу, чаму карыстаюся варыянтам Вадзімер у дачыненні да Караткевіча.

Больш за дзесяць гадоў быў я сябрам Семінара. У тым літаратурна-філасофскім гуртку абмяркоўваў з колішнімі сябрамі мастацкія і жыццёвыя праблемы. На некалькіх паседжаннях апрабіраваў сваю дэтэктыўную аповесць «Сцэнарый смерці» Максім Клімковіч. Галоўным героем яе быў дзядзька Вадзімер — празаік Даўгалевіч, і, спадзяюся, Ты ўжо здагадаўся, хто быў ягоным прататыпам, з каго быў спісаны той вобраз. Міжволі імя гэтае ўрэзалася ў падсвядомасць, і пазней стаў лавіць сябе на тым, што ў думках называю Караткевіча менавіта дзядзькам Вадзімерам.

Пазней «семінарысты» ўваходзілі і ў літаратурна-грамадскае

аб'яднанне «Тутэйшыя». А ў ім, як вядома, таксама дужа, калі не свята шанаваліся караткевічаўскія традыцыі. У прыватнасці, быў пачуты заклік нашага куміра пісаць творы займальных і чытальных жанраў, каб публіка стала болей чытаць па-беларуску. Тутэйшаўцы, лічу, усё ж нямала зрабілі, робяць і яшчэ зробіць (спадзяюся, што колісь напішацца ў мяне гісторыка-рамантычнае апавяданне пра заснавальніка майго роднага Жодзіна князя Багуслава Радзівіла) у гэтым кірунку. Напісаны дэтэктывы і трылеры, гістарычныя, прыгодніцкія, містычныя і меладраматычныя аповесці і раманы, тэле- і кінасцэнарыі і нават намаляваны... коміксы. Адзін з іх, «Дзікае паляванне», стаў адной з першых кніжачак у асабістай бібліятэцы маёй дачкі Хрысціны. Дый сама яна, скажу тут, крыху запябгаючы наперад, падчас вучобы ў Каледжы мастацтваў брала ўдзел у выставе, прысвечанай 70-годдзю класіка — экспанавала ілюстрацыі да казкі «Жабкі і Чарапахы», з задавальненнем пайшла ў Чырвоны

Дзядзька Вадзімер не меў пры жыцці асаблівых рэгалій ці званняў, але стаў сапраўдным народным пісьменнікам. А для многіх беларусаў ягоныя творы сталіся кнігаю кніг

касцёл на вечарыну памяці пісьменніка.

А калі вярнуцца ў «перабудовачны» час, а дакладней — пад канец 90-га года, дык якраз тады пры Саюзе пісьменнікаў была створана структура пад доўгім найменнем Беларуская асацыяцыя дэтэктыўнага, прыгодніцкага і палітычнага рамана і з грувасткай абрэвіятурай БАДП-ПР. Амаль тры гады ачольваў я Асацыяцыю, і мяркую, што з'явілася яна дзякуючы і дзядзьку Вадзімеру. Паводле статуту гэтая грамадская арганізацыя павінна была спрыяць развіццю адпаведных літжанраў на Беларусі, а створана была на ўзор Савецкай асацыяцыі дэтэктыўнага, прыгодніцкага і палітычнага рамана на чале з Юліянам Сямёнавым, які адзін з першых здолеў «прабіць» выдавецкае права сваёй недзяржаўнай структуры.

Мабыць, ёсць пэўная містычная, апасродкаваная сувязь паміж апавяданнем «Кніганосы» і тым, што БАДП-ПР запачаткавала не адзін газетны кангламерат... Рэдакцыйна-выдавецкай справай займаюся ад заканчэння ўніверсітэта, а творы класіка (урыўкі з нарыса «Зямля пад белымі крыламі», аўтограф верша «Паўлюк Баграм») і аўтарскія маюнкі) пашчасціла рыхтаваць да друку, яшчэ калі працаваў у «Бярозцы». Але і сёння спраўджваю абавязак перад дзядзькам Вадзімерам публікаваннем ягоных тэкстаў і тэкстаў пра яго. Да прыкладу, у кнігу «Вялікія пісьменнікі XX стагоддзя» ўключылі з Пятром Васючанкам ягоную персаналію — поруч з Янкам Купалам і Васілём Быкавым — сярод ста творцаў, ста майстроў прыгожага пісьменства мінулага стагоддзя, а ў зборнік «Сучасная беларуская драматургія. Традыцыі і наватарства» паставілі трагедыю «Маці ўрагану». У том «Сучасная беларуская проза. Традыцыі і наватарства», складзены мною разам з Міхасём Тычынам, патрапіла шчымліва-пранізлівае апавяданне «Сіняя-сіняя...».

Цяпер заканчваю працу над пэтычным зборнікам анталагічнага плану. Праўда, покуль што ні тэматыкі, ні назвы яго не адкрылі — баюся сурочыць, а таму грукваю па драўлянай сталёніцы. Скажу толькі, што падборка ад дзядзькі Вадзімера — адна з самых важных і адметных, што з прыемнасцю ўключыў у яе і эпіталому, прысвечаную маім універсітэцкім выкладчыкам Вячаславу Пятровічу Рагойшы і Таціяне Вячаславаўне Кабржыцкай.

Павер, Браце, укладальніцкая праца цяжкая, а нярэдка і няўдзячная. Але, бывае, дорыць прыемныя сустрэчы і адкрыцці.

Скажам, дазнаўся днямі ад мэтра нашае кніжнае графікі Арлена Кашкурэвіча, які, дарэчы, нямала ілюстраваў майстра з сугучным прозвішчам і падахвоціўся аздобіць складзены мной зборнік, што менавіта на ягоную замову дзядзька Вадзімер у свой час напісаў «Паэму пра явар і каліну»...

Васьмітомнік класіка стаіць у маёй бібліятэцы на віднай і лёгкадасяжнай паліцы. Днямі перагортваў яго, і звярнуў увагу на знакавую акалічнасць у першым томе. Фактычна пачынаецца ён быкаўскай прадмовай, а апошні аўтарскі тэкст — гэта верш-прысвечанне «Васілю Быкаву», напісаны ў дзень ягонага 60-годдзя і за месяц да адыходу дзядзькі Вадзімера. На могілках гэтыя «рышары сумлення і свабоды» ляжаць сёння пад скандынаўскімі валунамі амаль што поруч...

Не прымай за нясціпласць, але хочацца верыць, што фаліант з новай серыі «Сучасны беларускі дэтэктыў» з гістарычна-рамантычнай назваю «Карона Вітаўта Вялікага», да якога як укладальнік і адзін з аўтараў маю непасрэднае дачыненне, — гэта і сімвалічная карона каралю беларускага дэтэктыва, своеасаблівы вынок на ягоную магілу.

Дзядзька Вадзімер не меў пры жыцці асаблівых рэгалій ці званняў, але стаў сапраўдным народным пісьменнікам. А для многіх беларусаў ягоныя творы сталіся кнігаю кніг, а сама постаць, як ужо гаварылася, — культываю. У гэтым сэнсе яго можна параўнаць з расейскім літаратарам Міхалам Булгаковым. Або з іншым творцам, які мае беларускія карані (і пэўна — Уладзімірам Сямёнавічам!) Высоцкім, які гэтаксама быў «шматстаночнікам»: выяўляў сябе ў некалькіх відах творчасці. Зазначу тут, што ёсць у дзядзькі Вадзімера надзвычай выразныя, суперэкспрэсіўныя малюнкі, а ягоныя подпісы да фотаздымкаў — найчасцей рыфмаваныя, самаіранічныя — проста віртуозныя!

Часам дзядзьку Вадзімера папракалі ў міфатворчасці, але якраз міфы нярэдка цэментуюць нацыю, дапамагаюць ёй самаўсвадоміцца. Ён папраўдзе быў не толькі стваральнікам беларускіх міфаў, але і адкрывальнікам Атлантыды беларускай гісторыі.

Ужо абвешчаны прысвечаны яму літаратурны конкурс для моладзі, і падгаворваю дачок прыняць у ім удзел.

Спадзяюся, што сёлета будзе апублікавана нямала сяброўскіх успамінаў пра дзядзьку Вадзімера. Напэўна, можна будзе прачытаць, што меў ён за звычку садзіцца за працоўны стол у чыстай адправаванай сарочцы, што наказваў маладзейшым калегам тварыць толькі на цвярозую галаву, што пісаў адразу начыста, практычна без правак і, завязаўшы рукапіс у папцы матузкамі, адносіў машыністыцы, не мяняў потым нават коскі, што страшэнна не любіў рэдактараў...

А калі хочаш найхутчэй звярнуцца да ўжо апублікаванага, дык найперш параю Табе кніжку «Жыцце і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча. Партрэт пісьменніка і чалавека» з-пад пяра сябра і паплечніка Адама Мальдзіса.

На гэтым, Браце, сёння развітаюся.

З найлепшымі пажаданнямі, Уладзімір.

PS. Калі ўпусціў Ты штосьці з твораў дзядзькі Вадзімера, дык зайздросчу Табе, як чытачу, белай зайздросцю — атрымаеш асалоду! Гэтакасама як і глядачу (хаця ёсць у мяне нямала закідаў да кінематаграфістаў), калі не бачыў Ты яшчэ экранізацыі «Чорнага замка Альшанскага» і «Дзікага палявання»...

▶ ПОВЯЗЬ

«ХУТКА ўжо СВАБОДА ПРыйдзе!»

Іх было нямала... Тых самотных птахай, закінутых у сутарэнні, апаганеных перад народам. Іх, як здраднікаў, закоўвалі ў кайданы і высылалі з радзімы.

Помнік героям паўстання 1831 года побач з вёскай Жакі Пастаўскага раёна

Іх было нямала... Але крылы не апусцілі адзінкі. Хіба ж не вярталіся яны сюды ў гуках сваіх тужлівых, а то і бунтарскіх песняў? Шкада толькі, што часам іх няма каму слухаць, бо на гэта патрэбны і час, і жаданне.

А можа, паспрабуем? Вернемся ў таямнічае XIX стагоддзе і ўбачым у ім пажыццёвага вязня лёсу — прызабытага намі Антона Гарэцкага.

Антон Гарэцкі (1787–1861) — паэт з цікавым лёсам і амаль не даследаванай творчасцю. Нарадзіўшыся ў Вільні ў сям'і вайскоўца, атрымаўшы спачатку хатнюю адукацыю, а пасля скончыўшы Віленскі ўніверсітэт (1802–1805), Антон, ужо з пяром у руцэ, распачаў вайсковую службу ў Варшаўскім Княстве, змагаючыся на баку Напалеона. Падчас кампаніі 1812 года вайскоўцы панілі афіцэра Гарэцкага як аўтара лагерных песняў.

Пасля адстаўкі ў 1815 годзе ў званні капітана Антон Гарэцкі пасяліўся ў сямейным маёнтку Дусіненцы. Ён быў чаканым госцем у арыстакратычных салонах Варшавы, Вены і Вільні.

У 1816–1818 гадах паэт падарожнічаў па Еўропе: наведаў Германію, Аўстрыю, Францыю, Італію. Падарожжа падарыла яму цікавую памятку — альбом з прысвятчэннямі сяброў, спатканых у дарозе. На працягу ўсяго гэтага часу Антон Гарэцкі не выпускаў пяро з рук і працягваў пісаць на польскай мове вершы і байкі — пераважна палітычнага зместу. Творы гэтыя траплялі на старонкі папулярных выданняў: «Dziennik Wileński», «Pamiętnik Warszawski», «Tygodnik Polski i Zagraniczny».

Калі ўлады жорстка пераследвалі філаматаў, сям'я Гарэцкіх аказвала студэнтам грашовую і маральную дапамогу.

І вось у 1828 годзе вялікую папулярнасць атрымала «Байка пра фурманаў», у якой Антон Гарэцкі (ужо і як вядомы байкапісец) сцвярджае, што коням польскай пароды патрэбны сімпатычны голас, а не біч. За гэты твор паэт і быў арыштаваны ў Варшаве.

Але ўжо ў 1831 годзе Антон Гарэцкі ўваходзіў у склад Цэнтральнага Віленскага Камітэту, адказнага за арганізацыю паўстання ў Літве. Паэт ужо карыстаўся вялікай папулярнасцю, і таму недарэмна быў абраны кіраўніком паўстання ва ўсёй краіне. Нямаюць расказаць нам пра актыўнасць паэта вершы, песні, запаленыя заклікамі да бою.

Сапраўды, паўстанцкая накіраванасць творчасці Гарэцкага вылучаецца своеасаблівай аўтарскай пазіцыяй у дачыненні да галоўнага адраўнага гэтага твораў. Па-першае, слова Правадыра, які бачыць, што суседняя Польшча ўжо ўзялася за зброю, а яго народ, таксама прыгнечаны, усё яшчэ марудзіць («Песні, напісаныя падчас паўстання Літвы ў 1831 годзе»).

Па-другое, слова Барда, які натхнёна апявае гераізм тых, хто апрануў пояс з кулямі і рушыў па сцяжыне змагання. У гэтым шэрагу сустранем розныя твары: і нікому не вядомага адважнага хлопца-стральца («Паўстанца 1831 года ў Бела-вежскай пушчы»), і бескампраміснага маладога камандзіра, які сам гіне ў бітве («Смерць Ясінскага»)...

Нібы своеасаблівы маніфест, вылучаецца сваёй урачыстасцю сярод астатніх твораў паўстанцкай тэматыкі цыкл «Песні, напісаныя падчас паўстання Літвы ў 1831 годзе». Ён складаецца з пяці песняў, кожная з якіх — новая хваля ў развіцці паўстання на тагачаснай Беларусі і новая лавіна пачуццяў у бурлівай душы Правадыра. Песня першая — гэта абуральны дакор за пасіўнасць літвінаў, які перарастае ў кіпучы заклік: «Сорам! Да зброі! Да зброі!». Паступова такі дакорлівы тон пераходзіць у гарачую просьбу да землякоў хутчэй асядлаць коней і рынуцца на ворага (другая песня). Абодва дамінуючыя пачуцці — дакор і просьба — аформлены ў своеасаблівую рамку: гэта пастаяннае параўнанне двух паўстанцкіх жэралаў (важэйшай Польшчы, дзе паўстанне закіпела ва ўсю моц, і «ціхай» Літвы, якая не спяшаецца далучацца да імпульсу суседзяў).

Яшчэ адна характэрная рыса героя-кіраўніка — катэгарычны заклік ці перамагчы, ці загінуць. Гэта патрабаванне прысягі — перад Айчынай, народам, перад самім сабою...

Трэцяя песня — песня паходу, можна нават казаць: песня-марш. Адсюль больш жывы, двухстопны вершаваны памер, большая «рухлівасць» і палкасць, якая пакрысе астывае ў сувязі з не вельмі шчаслівым разгортваннем падзеяў. У прадчуванні бяды (чацвёртая і пятая песні) нарастаюць развагі-супакаенні аб няўхільнасці чалавечага лёсу і Божага Суду, які стане канчатковым вынікам зямнога існавання, дзе ўсё роўна не пазбегнеш путаў, і пачаткам новага — вольнага — жыцця. Але змагацца за яго трэба тут; і паражэнне цела не тоеснае падзенню духу.

...Паўстанне пацярпела паражэнне. Незадоўга перад гэтым Антон Гарэцкі быў накіраваны з дыпламатычнай місіяй у Швецыю, Англію і Францыю. Па дарозе яму ўдалося пазбегнуць арышту і сесці на ангельскі карабель «Пенелопа». З гэтага часу і пачаліся яго пажыццёвыя выгнаннікі бадзянні па Еўропе.

Дрэздэн, Парыж... Там, за мяжою, пачылі свет амаль усе зборнікі вершаў Антона Гарэцкага (а іх было больш за дзесяць: «Poezje Litwina» (1834), «Wajki i poezje nowe» (1837), «Kłosek polski» (1843) і інш.). А ці ведала Літва ў гэты час, што Гарэцкі дорыць ёй збалеўшы вершы, цэлыя зборнікі вершаў? А ці ведаем мы цяпер, што чалавек зрабіўся беспрытульным, чужым для ўсяго свету, каб толькі нам праспяваць?

Дык паслухаем... Пачнем успамін пра Антона Гарэцкага хаця б як пра стваральніка паўстанцкай лірыкі, музыка якой крыху аціхла за кароткія два стагоддзі...

Ганна СЕРЭХАН

АНТОН ГАРЭЦКІ

Песні, напісаныя падчас паўстання Літвы-Беларусі ў 1831 годзе

Песня першая

Ветрык вясновы ледзь вее,
Звоніць жаўрук над зямлёю;
Чуеш, Літвін, спеў надзеі?
— Час нам да зброі! Да зброі!

Бронза грыміць, Буг струменіць
Цёплай крывёй, Віслу пеніць;
Ціш у тваёй, брат, краіне,
Не чырванееш, Літвіне?

Там і на кроў не купяцца:
Не перамога — дык хвала!
Вам жа ці ў рэкруты здацца,
Ці сухары пячы дбала.

Сорам! Да зброі! Да зброі!
Хутка свабода ўжо прыйдзе;
Лепш заручыцца з зямлёю,
Чым у такой жыццёвай агідзе.

Брацця, да зброі! Да зброі!
Грудзі злучыце з грудзямі.
Гляньце, няма тым спакою,
Хто так глуміўся над намі.

Хай паўстае ўсё жывое, —
Хто ж нас цяпер пераможа?
Жыццяў нямногіх цаною
Выратуй край цэлы, Божа!

Песня другая

Чуецца гrom польскай зброі?
Брацця! На коней! На коней!
Бог блаславіў на змаганне вас сёння —
Зноў ажываюць палеглыя воі.

Польшча ўстае маладая, бы ў свята —
Божа! Табе ад нас трэба так мала —
Зброя народаў не знішчыла кратаў,
Ты ж загадай — хутка ўстала.

З цюнтай дзядоў — у пагоню,
Брацця! На коней! На коней!
Вораг няхай задрыжыць падчас бою
Ад таго мноства і коней, і зброі.

Некаму — Край свой, камусьці — свабода,
Хто не жадае праклёнаў народу —
Хутка на коней! Не будзе правіны:
Што пачне Польшча, завершаць літвіны.

Песня трэцяя

Сэрца ў мужнасць, цела ў зброю
Апанем, хадзем да бою;
Загрыміць хай наша воля:
Край наш — сёння ці ніколі!

Хіба ж гнеў той і адвагу
Хтосьці знішчыць будзе здольны,
Калі кожны дасць прысягу:
Ці памру, ці буду вольны?

Чым хутчэй мінай Карпаты,
І Дняпро, і дзвінскі бераг,
Ты, малодшы сын сарматаў,
Рухайся ў мільённы шэраг.

Украіны мужнай дзеці!
Храбрыя сыны Падолля!
Ваш скакун ляціць як вецер:
Бараніце сваю долю!

Сэрца ў мужнасць, цела ў зброю
Апанем, хадзем да бою;
Загрыміць хай наша воля:
Край наш — сёння ці ніколі!

Песня чацвёртая

Дзе гарматы грымяць, хадзем, Хрысціяне!
Нашых братаў кроў ліецца струменнем —
Хто з нас бязгрэшны, нябёс моцны Пане!
Зараз нам, зараз даеш адпушчэнне!

Шчасны ваяр, што не кінуўшы зброю
Ляжа, заслоніць Айчыну сабою;
Страшны суд прыйдзе, пара ўваскрэшэння,
Раны яму прынясуць вызваленне.

Свет гэты ўсё ж не жылі чалавеку —
Сёння ці заўтра заплашчым павекі.
Хіба ж не лепей прыспешыць хвіліны
І разам з брацьмі спачыць за краіну?

Прыйдзе дзень важны, што труны
адчыніць:
Смерць не міне — і Бог суд свой учыніць.
Шчасны той будзе, за кім галасамі
Люд адзавецца: «Ён кроў праліў з намі».

Песня пятая

Слаўся, чаканы дзень бітваў заўзятых!
Край ускалыхваюць стрэлы, гарматы.
Войскі ўзначаліў арол наш імклівы,
Для непрыяцеляў грозна-жахлівы.

Ах! Сэрца радасцю поўніцца лёгка!
Дзе толькі глянне ваярскае вока,
Поле рады нашых войскаў пакрылі,
Вораг не дасць адпор гэткай сіле.

Вы! Хто меў сэрца з глухога камення
І мардаваў змагароў у скляпеннях;
Зноўку з'явіцеся ў дзённай трывозе,
Станьце з мячамі на іхняй дарозе.

Час вашым справам сярод той раўніны,
Што ў кожнай маці паклікала сына —
Зноўку вазьміце ж усіх, о тыраны!
Шліце ў Сібір іх і куйце ў кайданы.

Пераклад з польскай мовы Ганны Серэхан

Паўстанцы 1831 года.

▶ ДЫСКУРС

Андрэй Хадановіч: ЧАЛАВЕК БЕЗ НАЦЫЯНАЛЬнай ІДЭНТЫФІКАЦЫі НЕЦІКАВЫ ЧЫТАЧАМ У СВЕЦЕ

У вераснёўскім нумары «Літаратурнай Беларусі» была апублікавана гутарка з пісьменніцай Святланай АЛЕКСІЕВІЧ, адно з выказванняў якой — «Без расійскай культуры мы будзем правінцыяй, мала каму цікавымі...» — распачало завочную дыскусію паміж беларускімі літаратарамі. У сённяшнім нумары паэт, перакладчык, старшыня Беларускага ПЭН-цэнтра Андрэй ХАДАНОВІЧ разважае пра касмапалітызм у літаратуры, пра неабходнасць нацыянальнай і культурнай ідэнтыфікацыі сучаснага творцы ды перыпетыі ўручэння Нобелеўскай прэміі — як сусветнага прызнання асобных пісьменнікаў і нацыянальных літаратурнагогул (гутарка змешчана на партале tut.by).

— На ваш погляд, Андрэй, ці атрымае калі-небудзь беларускі аўтар Нобелеўскую прэмію?

— Я не даю прагнозаў. І мы з вамі — не аўтарытэтнае бюро прагнозаў. Але мы можам казаць пра нашу інтуіцыю і гарачыя жаданні.

Так, зразумела, вельмі хацелася б, ды і час даўно наспеў, бо мы знаходзімся ў цэнтры Еўропы, і тое, што незалежнага дзяржава Беларусі існуе і развіваецца, ужо цяжка ігнараваць. Беларусь, якая мае сваю мову, культуру і асобную, не падобную да іншых літаратуру.

І зразумела, што «Нобель» быў бы для нас аўтарытэтнай формай прызнання. Тады б ні ў аднаго імперыяліста, дзе б ён ні сядзеў — у Расіі, Польшчы, Нямеччыне — язык не павярнуўся б сказаць, што наша літаратура правінцыяна ці несамастойная. Гэта быў бы знак якасці на сучаснай актуальнай беларускай літаратуры.

З іншага боку, наш рэгіён не знаходзіцца ў полі найбольшай сусветнай зацікаўленасці. Мы адозвіваемся і з'яўляемся не да канца зразумелымі для заходне-еўрапейскага свету. Таксама мы не гарачая кропка планеты і не настолькі экзатычная краіна, як пэўныя краіны Афрыкі ці Акіяніі, да якіх цяпер, зразумела, мацней прыкаваная ўвага еўрапейцаў і амерыканцаў, якія шукаюць нешта вельмі непадобнае. Што дзівіцца, калі 48-мільённая Украіна не мае ніводнага набеліста. Вельмі цікавыя балтыйскія краіны, якія таксама не маюць «Нобеля». Але, спадзяюся, што і на іхняй, і на нашай вуліцы калісьці будзе свята.

Толькі гэтыя літаратар ці літаратарка павінны быць зразумелымі для чытачоў і стварыць вырашальную задачу для перак-

ладчыкаў, чытачоў, а таксама і для Каралеўскай Акадэміі. Думаю, такія аўтары ў нас ужо ёсць... Памятаецца, як мы калісьці марылі пра камунізм і пра тое, як нашыя дзеці будуць належаць да культуры, узнагароджанай Нобелеўскімі прэміямі?

— Гэта значыць, што мы дачакаемся?

— Так, але гэта будзе не праз год і не праз два.

— Хто з айчынных пісьменнікаў быў бліжэй за ўсіх да гэтай прэміі?

— Васіль Быкаў, які быў на хвалі еўрапейскай славы, калі яго ваенныя раманы перакладаліся і ўваходзілі на еўрапейскі рынак. Прынамсі, мае калегі польскія перакладчыкі і літаратары гавораць, што Быкаў быў адным з самых папулярных і чытаных у Польшчы пісьменнікаў.

Іншая рэч, што Васіль Уладзіміравіч валодаў універсальнай празрыстай мовай, якая не ставіла звышзадач для перакладчыкаў, і звяртаўся да памяці Другой сусветнай вайны, зразумела, блізкай кожнаму еўрапейцу. І, што таіць граху і цыннізму, кожны ягоны раман быў таксама і на расійскай мове, і калі перакладчык звяртаўся да беларускага арыгіналу, то заўсёды мог пакласці побач з сабой і расійскі томик. А людзей, якія перакладаюць з расійскай, у Еўропе нашмат больш, чым перакладчыкаў з беларускага арыгіналу.

Сёння цяжка сказаць, што перашкодзіла тады. Але спадар Васіль неаднаразова ўваходзіў у дзясятку найбліжэйшых прэтэндэнтаў на «Нобеля». (Прэмія пасмяротна не ўручаецца. — Рэд.)

— Каму сёння аддаюць перавагу ў Нобелеўскім камітэце? Акрамя зразумеласці твору, якія яшчэ фактары ўлічваюцца?

— Давайце паспрабуем намацаць адразу два полюсы, паміж якімі і павінен балансаваць аўтар. З аднаго боку, ён не павінен быць нацыянальна замкнёным. Яскравы таму прыклад — геніяльны беларускі паэт Рыгор Барадулін, які пару разоў ужо быў вылучаны на Нобелеўскую ўзнагароду. Мая бязмежная пашана, павага і чытацкая любоў да яго не перашкаджае мне скеп-

тычна ацэньваць ягоныя шансы, бо Бог для беларускага чытача ператвараецца ў незразумелага незнаёмца. Можна быць, яшчэ ўкраінцу, літоўцу і бліжэйшаму суседу гэта зразумелае, але праз некалькі межаў — ужо дзесьці ў Францыі — сумняюся, што чытач змог бы ацаніць у поўным сэнсе. Надта глыбока дзядзька Рыгор занураны ў беларускую ментальнасць, рэаліі і мову. Тут трэба дадаць, што ён яшчэ і геній версіфікацыі, які вымагае перакладчыка, талент якога вышэйшы за талент Барадуліна. А такое здарэцца далёка не штогод і не ў кожнай краіне.

Кепскі пераклад — гэта знішчаны суд, які ўжо нічога не прамаўляе.

Але я б пазбягаў і супрацьлеглага полюсу. Гэта не можа быць абсалютна ўніверсальны касмапаліт, і калі сёння хтосьці зацікавіцца Беларуссю ў святле Нобелеўскай прэміі, гэта павінен быць аўтар, які б яшчэ і цікавай мовай апавядаў свету пра Беларусь. Чалавек без нацыянальнай ідэнтыфікацыі, за якім не ляжыць досвед яго пакалення, культуры і быцця ў Беларусі, нецікавы чытачам у свеце.

Досыць блізка да Нобелеўскай прэміі, як мне здаецца, знаходзіцца аўтар non-fiction Святлана Алексіевіч — вельмі востры і актуальны аўтар, які кранае сучаснага чалавека за глыбокія і балючыя кропкі. Калі

Узнікае адно «але»... Наколькі сённяшні свет здольны ацаніць паэзію, у тым ліку «паэзію не для ўсіх»?

б дадалася ёй больш беларускага акцэнта, калі б спадарыня Святлана захачела павесці не проста пра трагічны досвед Афганістана альбо Чарнобыля, альбо нейкія балючыя моманты, звязаныя з прастытуцыяй і інш., яшчэ і ў большым беларускім святле... Магчыма, уплывае тое, што яна піша па-расійску, а не па-беларуску. І магчыма, тады б яе шансы былі б вышэй.

Алесь Разанаў — мой персанальны кандыдат на першую беларускую Нобелеўскую ўзнагароду. Ён можа быць адначасова глыбокім, метафізічным, актуальным, універсальным, але разам з тым — паэтам, не і ментальнасці, які прэзентуе

сабой беларускага чалавека ў найбольш метафізічным яго вымярэнні. Гэта можа быць цікава чытачу. Праўда, узнікае адно «але»... Наколькі сённяшні свет здольны ацаніць паэзію, у тым ліку «паэзію не для ўсіх»?

Так, перамога бліскучы перуанскі прэзідэнт Варгас Лёса. Але сярод найбліжэйшых кандыдатаў былі ўжо блізкія Алесю Разанаву паэты — швед Томас Транстромер і паляк Адам Загаўскі.

— Як вы ацэньваеце кандыдатуру Георгія Марчука, які вылучаўся праўладным Саюзам пісьменнікаў?

— Пэўныя арганізацыі могуць вылучаць сваіх кандыдатаў. Зразумела, што кожны мае права вылучыцца самастойна, але гэта не сціпла...

Кожны пісьменнік мае права і на вялікія амбіцыі — дрэнны той салдат, які не хоча быць генералам. Часам, завышанасць гэтых амбіцый можа выклікаць іранічную ўсмішку, што відавочна ў выпадку са згаданым кандыдатам. Але ў яго ёсць свае чытачы, якіх яго творы чапляюць за жывое.

Любое вылучэнне мусіць мець вялікую папярэднюю працу — ці то Георгі Марчук, ці то Барадулін з Разанавым. Ніякага вылучэння не бывае без вялікага міжнароднага аўтарытэту літаратара. У дадзеным выпадку, баюся, імя Георгія Марчука невядома ў большасці чытацкіх аўдыторый, акрамя беларускай.

Таксама не бывае вылучэння і без наяўнасці добрых перакладаў і выдання кніжак, якія павінны быць на кніжных рынках тых краін, дзе чытаюць кандыдата на Нобелеўскую ўзнагароду.

У літаратараў ёсць свае тусоўкі і сферы ўплыву. Бліскучы таму прыклад — паэты-эмігранты, якія жылі ў Амерыцы і выкладалі ва ўніверсітэце Берклі ў Каліфорніі. Старэйшы калега, а таксама і старэйшы «набеліст» Чэслаў Мілаш заўсёды мог замовіць добрае слова за свайго малодшага калегу і сябра Іосіфа Бродскага, які атрымаў сваю ўзнагароду праз сем гадоў пасля Мілаша.

Не ведаю, колькі сённяшніх «набелістаў» гатовыя паручыцца сваім аўтарытэтам за Георгія Марчука. Таму, думаю, што працы для яго — яшчэ непачаты край: працаваць з замежнымі беларусістамі, дабівацца таго, каб добрай мовай і нармальным накладам выддзеныя раманы з'явіліся ў іншых краінах. І, перш за ўсё, зрабіць штосьці выбітнае ў літаратуры, што, мабыць, дадало б і міжнароднай славы, і аўтарытэту, і розгаласу кандыдату.

А пакуль што ў мяне змяшаныя пачуцці. Кожны год мне хочацца, каб нехта з беларусаў здолеў наблізіцца да Нобеля, але менавіта таму прысутнічае і вялікі скепсіс.

— У адным з інтэрв'ю вы казалі аб тым, што ўручэнне прэміі — падзея палітычная. А на выбар кандыдатаў, якіх вам дапамагаюць выбіраць эксперты, уплывае ідэалогія (большасць экспертаў маюць левыя погляды, што, безумоўна, адбіваецца і на выніках). Прыклад з СМІ — Хорхе Луіс Борхес, які ў свой час паціснуў руку Піначэту і не атрымаў прэмію. Палітыка насамрэч мае такі моцны ўплыў?

— Безумоўна, але не толькі. «Нобель» — гэта як алімпійскія гульні, якія з'яўляюцца толькі спартыўнымі.

Калі гэта так, то чаму Злучаныя Штаты Амерыкі ў разгар халоднай вайны не ўдзельнічалі ў маскоўскай Алімпіядзе і наадварот — Савецкі Саюз не ўдзельнічаў у Алімпіядзе ў Лос-Анджэлсе ў 1984 годзе? Альбо чаму кітайскія спарцісманы з такой зацягасцю змагаюцца з амерыканцамі і проста пераскокваюць свае магчымасці для таго, каб перамагчы?

Зразумела, элемент палітыкі прысутнічае. І магчыма, з таго моманту, калі «Нобель» запанаваў як галоўная і самая аўтарытэтная ў свеце прэмія ў літаратуры. Можна паспрачацца, дрэнны ён ці добры, але ж назавіце больш аўтарытэтную ўзнагароду. З іншага боку, на кану і вялікія грошы, а сур'ёзныя літаратары не зарабляюць, як адвакаты, стаматолагі ці бізнэсманы. Зразумела, што ўплывае многа фактараў, і палітыка — адзін з галоўных.

Дастаткова прасачыць гісторыю ўручэння Нобеля рускім, савецкім ці постсавецкім кандыдатам, якія адлюстроўвалі пацяпленне ці пахаладанне адносінаў з Савецкім Саюзам. Пры ўсёй кан'юнктуры Нобель цалкам не выключае, што яго атрымае сапраўды геніяльны і адзін з найлепшых жывых пісьменнікаў.

Зразумела, Барыс Пастернак — геніяльны паэт. Праўда, прэмію атрымаў за палітызаваны раман «Доктар Жывага». Іосіф Бродскі — геніяльны паэт, які атрымаў ўзнагароду пераважна за ангельскамоўную іезуіцкую сваёй паэзіі. Архан Памук — бліскучы раманіст, але наўрад ці ён атрымаў бы «Нобеля» без абстрактнага сітуацыі вакол турэцкіх армянаў сваёй дысідэнтскай пазіцыяй...

З іншага боку, апошнія паратройка гадоў паказваюць, што прэмію зноў пачынаюць атрымліваць не выпадаковыя пісьменнікі, а тыя, якіх мы чыталі і чые імёны мы ведалі задоўга да атрымання імі прэміі. Напрыклад, на маіх кніжных палічках стаяць кнігі Лёсы, Гюнтэра Граса ці Віслава Шамборскай...

Скаргі пра палітыку — размовы на карысць бедных. Так, чарговы раз не атрымаўшы Нобеля, можна сказаць: «Гэты свет несправядлівы! Літаратурай тут і не пахне!» і гэтак далей. Але гэта слабае сучаснасць, і «Нобеля» атрымліваюць усё ж такі найлепшыя.

ПЕРАКЛАДЫ

18 (10)

▶ ПАЗЭІЯ

ЖЫЦЦЁ І ЛЁС

Ніна Сяргееўна Дзявольская нарадзілася ў Маскве 25 чэрвеня 1937 года. Скончыла Інстытут замежных моваў, атрымала і мастацкую адукацыю. У 2005 годзе выдала кнігу «Вершы. Пераклады. Перастварэнні». Піша на расійскай і французскай мовах.

Некалькі радкоў з яе згадак: «... мой дзядзька — сябар Максіма Багдановіча па Яраслаўлі — веў і вядзе мяне па жыцці, прывёў да перакладаў. Мяне проста ўражае сугучнасць беларускай паэзіі з французскай».

Цяпер яна заканчвае працу над анталогіяй беларускай паэзіі ў сваім перакладзе на французскую мову. Туды ўвойдуць творы М. Багдановіча, Р. Барадуліна, Н. Мацяш, А. Разанова, У. Някляева і яшчэ больш як дваццаці паэтаў з Беларусі. Ніна Дзявольская адзначае: «Беларуская мова па маім адчуванні чымсьці больш тонкая і выяўленчая, чым расійская і валодае нейкім асаблівым шармам, што дадае большай даступнасці для паэтычнага перакладу».

А мне было важна паказаць, перакладаючы вершы Ніны Дзявольскай, якім шармам аздоблена яе ўласная паэтычная натура, творчая душа з вялікімі пратуберанцамі згукаў Беларусі.

Сяргей Панізьнік

Ніна ДЗЯВОЛЬСКАЯ

Махае кулакамі, на абшары
Раскручвае агністы свой паром.
Пякотна-прыкра. Сцішана работа.
Глухую думку паглынае яр.
Крутога — пры навалі — паварота
Жыццё нам не даруе без ахвяр.

***

Галічына, Галіцыя мая!
Крык пеўніка да дзённага прыхода.

Каля музея Горкага

Чатыры дужыя каштаны
Засялі пладамі тратуар.
З-пад кронаў выбягаюць апантана
Юнак, дзясцок і веку валадар.
Тлумее неба. Упіліся ў хмары
Штыхі маланак. А сярдзіты гром

МАГНОЛІІ НА ВОДМЕЛІ

Сільвія ПЛАТ (SYLVIA PLATH)

Сільвія Плат нарадзілася ў Бостане (ЗША) у 1932 годзе. Закончыла Кембрыджскі ўніверсітэт. Адна з самых вядомых паэтэсаў у амерыканскай літаратуры. Апошнія гады жыла ў Англіі. Не справіўшыся з працяглай псіхічнай хваробай, у 1963 годзе паэтэса скончыла жыццё самагубствам.

Яе бацькі родам з Аўстраліі (маці) і Польшчы (бацька).

Творчасць С. Плат вывучаецца амаль у ва ўсіх праграмах амерыканскіх універсітэтаў. Яе паэзія адрозніваецца ад класічных традыцый як па форме, так і па настроі.

Па чарніцы

Нікога на сцезыцы, і нічога, акрамя чарніцаў,
Чарніцы злева і справа, але больш іх справа.
Сцезка чарніцаў звяраецца, а недзе ў самым
Яе канцы на моры скачуць хвалі. Чарніцы,
Вялікія, як пучка пальца, маўклівыя,
Як эбенавы позірк у кустах, налітыя
Сіне-чырвоным сокам, які трапляе
на мае пальцы.
Я не прасіла такой сястрынскай ласкі:
Укладваю ў малочную бутэльку іх на бок.

Чорнае варанне крычыць
какафанічным хорам,
Шматкі чорнай паперы круцяцца на ветры.
І толькі іх адзіны голас пратэстуе.
Не думаю, што скоро будзе мора.
Лугі на ўзорках гараці агнём зялёным.
Іх нехта падсвяціў?
Іду да куста спелых ягадаў — як мужі, звесілі
Сіне-зялёныя жывоцікі і шклянныя крылы
— рыхтык кітайскі ўзор,
Мядовы фэст чарніцаў нас здзіўляе;
молімся Богу.
Зноў робім паварот — няма ні ягад,
ні кустоў.

Адно, што бачым, — гэта мора.
Праз дзверы паміж горкамі гуляе вецер
Кідае свае фантомы мне ў твар.
Горкі — зялёныя. Водар ад іх.
Соллю не пахнуць.
Іду я на авечай сцезыцы. Апошні паварот
Вядзе напоўнач, скала гары
аранжавым гарыць.

А перад ёй нічога — адна вялізная прастора
Белых і алавяных блікаў, і стук, як быццам
Срэбных справаў майстар увесьчасна б'е
Па непатадлівым метале.

Магноліі на водмелі

Пад крыкі чаек над морам
ішлі мы праз лабірынт
рэліквій, ракавін і крабаў

як быццам у летняй цішы.
Лета павярнулася спіной.
Соўгаемся па зялёнай глушы,

схіляем галовы і ўспамінаем
погляд неўміручых
садоў у антычнай кнізе,

і як на сцяне ў габелене,
лісце каробіца і падае.
Апошні месяц настане.

Над морам белая чайка
нясецца ў паветры
і крычыць. Крабы

паўзуць па камянях;
мідзіі, як гронкі вінаграду.
У дзюбе — здабыча.

Мастак хапае пэндзаль
і ў напружаным паветры
малое далягляд без караблёў,

бераг і скалы голыя.
Малое завіруху ён,
якую ўтвараюць чайкі.

Лэдзі Лазарус

Я раблю так ізноў.
Адзін раз на дзесяць гадоў
Мне ўдаецца гэта:

Я — цуд на нагах, мая скура
Свеціцца як нацысцкі абажур,
Мая правая нага

Лёгкая, як папера,
Твар згубіў рысы, свеціцца,
Як тонкая бялізна жыдоў.

Скіньце сурвэтку

Задорысты той золакавы кліч,
Кліч-запрашэнне: вось яна, свабода!
Жыві, працуй, ладжуйся, чалавек!
Свой творчы зірк не абрывавай з павек.
А кім разбуджаны, не забывай ты.
І мы не пойдзем ад яго — у спраты,
З зямлёй бяссоннай злучаны навек.

У Зачацеўскім

Збучвеў той дом з іржавым дахам.
Таполя каля ганку чуць рыліць.
А так хацелася спяваць — з узмахам,
Хацелася з размахам, вечна жыць!

Цурчэў ручай пад ніжнія вароты,
Пазвоньваў залацінкамі пясок.
І нехта зеўрыў, воблакам падпёрты,
Бязгучны смех кідаў на абразок.

***

Адправяць нас у цёплыя вагонах
У светлы край...
Там, дзе цвітуць пралескі на адхонах,
Дзе птушкам рай —
Каб там прасілі ў Бога прабачэння
За ўсе грахі.
Але ж пра дзень злачыннага свячэння
Аслепне Бог і стане ён глухі.

***

Мы жывем у шкоднай мітусні.
Мітусня і неба хараводзіць.
Ураганы разламалі дні,

Сонца цэлы месяц не заходзіць.
На душы туман за яснатай.
Сэрца комам коціцца з абрыва.
Хто аклікне маладой хадой?
Знаная распуста з чорнай грывай?

Невялічкая байка

У лопуха міраж: ён прыгажун,
А талент — да вушэй.
І любіць прастальтак.
«За ўсіх я знакамітасцяў вышэй
І племю юнаму ў набытак».

Але чаму прыбраны ён з алей?
Так і цвіце ў закутку, дуралей.

У Браславе

Тут кожны дом як філіял музея,
А кожны ганак — сходні ў даўні век.
Людская памяць, веру, не старэе.
Гартаю, нетутэйшы чалавек,
Я прыпаміны помнага габрэя...
Тут кожны дом як філіял музея,
А кожны ганак — сходні ў даўні век.

Жыццё і лёс

Жыццё прамчыцца, як адна хвіліна.
Пачатак высвеціш — пастой відзён.
Эх, лёс, напэўна, павярнуўся спінай:
Стаў крумкачом салоўка-маладзён.

Пераклад з расійскай
Сяргея ПАНІЗЬНІКА

Паміраць —
Гэта як мастацтва, як і ўсё,
Я раблю гэта выключна добра.

Я раблю гэта чорт ведае як добра.
Я раблю гэта натуральна.
Кажэце, прызвание?

Лёгка рабіць гэта ў келлі.
Лёгка рабіць гэта і не рухацца.
Гэта рыхтык як тэатр,

Вяртанне ў ясны белы дзень
Да свайго месца, да свайго твару,
свайго кашмару.

Крык здзіўлення:

«Вялікі цуд!»
Гэта бянтэжыць мяне.
Хвалююцца,

Калі глядзяць на мае шнары, хвалююцца,
Калі слухаюць мае сэрца —
Яшчэ не спынілася.

Хвалююцца, вельмі хвалююцца,
Калі нешта кажэць або датыкаюцца,
Або бачаць кроў,

Або пасму маіх валасоў, маю адзежу.
Так, так, спадаў Доктар.
Так, спадаў Вораг.

Я твой опус,
Я твая каштоўнасць,
Чыстае залатое дзіць,

Якое ператвараецца ў виск.
Кручыся і згараю.
Не думай, што не даацэньваю твой клопат.

Попел, попел —
Поркаеіся і варушыш.
Цела, косці, больш нічога...

Кавалак мыла,
Заручальны пярсцёнак,
Залатая пломба.

Спадар Бог, спадар Люцыфер,
Асцярожна!
Асцярожна!
З попелу
Падымаюся. Рыжыя валасы тырчком.
Глытаю людзей як паветра.

23–29 кастрычніка 1962 г.

Пераклад з англійскай Алены ТАБОЛІЧ

О, мой вораг.
Я пужаю?..

Нос, вачніцы, зубы?
Слабое дыханне
Скончыцца праз дзень.

Хутка, хутка цела...
Магільная вар'ятня
Будзе маім домам.

І я, жанчына з усмешкай...
Мне толькі трыццаць.
Як котка, я магу паміраць дзевяць разоў.

Палата нумар тры.
Якая лухта
Кожны тыдзень.

Мільён швоў і нітак.
Натоўп. Жуюць арахіс,
Лезуць, каб убачыць,

Як бінты здымаюць мне з рук і ног —
Вялікі стрыптыз.
Джэнтэльмены, лэдзі!

Гэта мае рукі
Гэта мае калені.
Можна, я скура ды косці,

Але я — жанчына, якую пазнаць можна.
Першы раз было так, калі мне было дзесяць.
Няшчасны выпадак.

Другі раз я не збіралася
Вяртацца наогул.
Мяне замкнулі. Гаўдалася на вярхоўцы

Як у марской ракавіне.
Мяне клікалі і клікалі
І збіралі з мяне нейкіх малюскаў,
як клейкія перлы.

▶ УРОК

РАДЗІВІЛЫ (працяг)

Уладзімір АРЛОЎ

Уладзімір Арлоў падрыхтаваў да друку новае выданне сваёй вядомай кнігі гістарычных апавяданняў для дзяцей «Адкуль наш род». Зборнік павялічыўся на цэлае ХХ стагоддзе і ў тры разы «распаўнеў». Новыя апавяданні напісаныя і пра падзеі даўніх вякоў. Прапануем юным чытачам разам з аўтарам пагартыць старонкі будучай кнігі.

Письменница Уршуля

Княгіня Уршуля Францішка паходзіла з даўняга роду князёў Вішнявецкіх. Стаўшы жонкаю вялікага гетмана Міхала Казіміра Радзівіла Рыбанькі, яна пераехала ў Нясвіж і зрабілася там сапраўднай гаспадыняй. Уршуля ўпрыгожвала замкавыя залі, клапацілася пра архіў і бібліятэку, папрасіла мужа зноў адчыніць друкарню.

Ёй не падабалася тое, што нясвіжская шляхта бавіць час у бясконцых паляваннях, балях і застоліцах. Уршуля хацела зрабіць жыццё ў радзівілаўскай сталіцы больш цікавым. З дзяцінства княгіня любіла тэатральныя пастаноўкі і марыла, каб спектаклі ставіліся і ў Нясвіжы. Для будучага тэатра яна сама пачала пісаць творы.

Першую камедыю Уршулі Францішкі «Дасціпнае каханне» паказвалі ў дзень імянінаў князя Рыбанькі пад адкрытым небам. Знатныя госці і святары сядзелі на канапах, а простыя шляхцічы стаялі вакол сцэны. Дзейнымі асобамі былі пастухі і пастушкі, лекар, Арлекін і старажытныя багі. Спектакль атрымаўся вельмі вясёлым. Гледачам спадабаліся і смешныя прыпеўкі, жарты, і віншавальныя вершы, якія са сцэны чытала князю-імянініку багіня палявання.

Гаспадыня Нясвіжа напісала яшчэ пятнаццаць камедый і трагедый. Апрача іх яна пакінула ў сваёй спадчыне вершы і творы для дзяцей. Вы, відаць, памятаеце казачную гісторыю пра зачараваную прынцэсу, якая надоўга заснула. Княгіня зрабіла з гэтай вядомай ва ўсёй Еўропе казкі цікавы тэатральны твор.

Уршуля Францішка пісала на польскай, італьянскай, французскай і нямецкай мовах, але простыя людзі ў пастаноўках часта гаварылі на сцэне па-беларуску.

У 1746 годзе даўняя мара княгіні здзейснілася, і ў Нясвіжы з'явіўся сапраўдны тэатр.

Радзівілаўскія тэатры

Для яго ў прыгожай мясціне на беразе штучнага возера быў пабудаваны адмысловы будынак. Гледачоў сустракала вялікая ўтульная зала, якую асвяталі пяцьдзсят ліхтароў. Сцэну адгароджвала залацістая тканая заслона з гербам Радзівілаў.

Партрэт Уршулі Радзівілаў

Герб старажытнага Слуцка

У тэатры разам з камедыямі і трагедыямі Уршулі Францішкі паказвалі творы славутых французскіх пісьменнікаў Вальтэра і Мальера, а таксама оперы і балеты тагачасных кампазітараў. Ролі выконвалі мясцовыя акторы, спевакі і танцоры з сялянцаў навакольных вёсак. Побач з імі ў спектаклях нярэдка ўдзельнічалі самі Радзівілы, навакольная шляхта і афіцэры нясвіжскага княжскага войска. У залі граў аркестр з некалькіх дзясяткаў музыкаў. Гэта былі таленавітыя сяляне. Аднаго з іх, скрыпача Яна Ценціловіча, Радзівілы паслалі вучыцца ў Італію, а потым прызначылі кіраўніком свайго аркестра.

Здольныя дзеці прыгонных сялянаў часта разам з княскімі дзецьмі навучаліся ў створаных пры тэатры музычнай і балетнай школах. Хлопчыкаў вучылі граць на скрыпцы, флейце, валторне, фагоце... З юнымі талентамі займаліся спачатку настаўнікі, запрошаныя з Францыі і Італіі. Але на змену ім хутка прыходзілі беларусы. Былога прыгоннага селяніна Антона Лойку, які быў здатным да балета, з Нясвіжа выправілі ўдасканалваць майстэрства ў тэатрах Вены, Рыма і Венецыі. Вярнуўшыся, ён сам удзельнічаў у пастаноўцы балетаў і заслужыў пахвалу самога вялікага князя і караля Станіслава Аўгуста, які прыязджаў у радзівілаўскую сталіцу.

Дакументы сведчаць, што пад кіраўніцтвам Антона Лойкі на нясвіжскай балетнай сцэне выступала болей за трыццаць танцораў. Да нас дайшлі некаторыя іхнія прозвішчы: Багдановіч, Багушэвіч, Віктаровіч, Вольская, Глябовіч, Зданкевіч, Казлоўская... Магчыма, хтосьці з гэтых

таленавітых людзей быў вашым продкам.

У той самы час іншы Радзівіл — Геранім Фларыян — адчыніў яшчэ адзін тэатр у Слуцку. Князь любіў спектаклі, дзе адбываліся бітвы, штурмы фартэцаў і дуэлі на шпагах і рапірах. У такіх спектаклях маглі ўдзельнічаць сотні жаўнераў са слуцкага гарнізона.

Тэатральная зала слуцкага тэатра была не менш прыгожай, чым у Нясвіжы. Вялікімі лостэракамі, багатымі крышталевымі свіцільнямі і размаляванай столлю яна нагадвала сучасныя тэатры.

Кампазітары Мацей і Антон

Сярод Радзівілаў нараджаліся і таленавітыя музыкі. Найбольшую вядомасць з іх набылі князі Мацей і Антон. Тады, дарэчы, Нясвіж лічыўся адной з еўрапейскіх сталіцаў музычнага мастацтва.

Мацей Радзівіл пісаў паланэзы, серэнады ды іншыя музычныя творы, якія выконваюцца і сёння. Ён стаў адным з аўтараў оперы «Агатка, або прыезд пана», якая пасля Нясвіжа ставілася на сцэнах Вільні, Львова, Варшавы і Любліна.

Князь Антон Генрык Радзівіл добра спяваў і граў на дзясятку музычных інструментаў, але найбольш любіў віяланчэль. Яшчэ ў маладосці ён пасябраваў з выдатным нямецкім паэтам Гётэ. У 1814 годзе Антон напісаў музыку для оперы паводле гётэўскай трагедыі ў вершах «Фаўст». Паэт вельмі ўпадабаў твор нашага суайчынніка.

Антон Радзівіл быў добра знаёмы з усімі знакамітымі кампазітарамі Еўропы. Да яго на гасціны прыязджаў юны Фрыдэрык Шапэн. Пазней гэты польскі музыка прысвяціў Радзівілу серэнаду для віяланчэлі. Прысвячэнне князю Антону было напісанае і на адным з твораў нямецкага кампазітара Людвіга ван Бетховена.

Мацей і Антон жылі тады, калі Расея і яе хаўруснікі Аўстрыя і Прусія дзлілі паміж сабой Рэч Паспалітую. Абодва кампазітары ненавідзелі захопнікаў. Мацей даў волю сваім сялянам-удзельнікам вызвольнага паўстання Тадэвуша Касцюшкі. Прыязна

Смаргонскі настаўнік з вучнямі

ставіўся да паўстанцага правадыра і князь Антон.

Ужо ў наш час музычныя творы Радзівілаў былі пастаўленыя беларускімі тэатрамі і набылі другое жыццё.

Смаргонская акадэмія

На ўсю Еўропу грывела слава пра створаную князямі Радзівіламі Смаргонскую акадэмію. Такой вучальні свет яшчэ не бачыў. Студэнтамі там былі... мядзведзі.

Самі мішкі паступаць у акадэмію не надта хацелі і хаваліся ў лясах. Таму ўсё пачыналася з ловаў на маладых мядзведзяў у смаргонскім наваколлі.

Для навучання «акадэмікаў» рабілі адмысловыя «класы». Спярша будавалі прасторную клетку-хаціну, а потым пад яе дном змуроўвалі печ. Часам «клас» рабілі з глыбокай ямы на вяршыні пагорка. У яму апускалі клетку з мядзяным дном, а збоку капалі ход, каб можна было пад сподам раскласці вогнішча.

На зданія лапы вучням абувалі плечыныя з лазы ці з вярвак чаравікі. Печ або вогнішча добра награвалі жалезнае днішча клеткі. У пярэднія лапы прыпякала, і мядзведзь станавіўся на абутыя заднія. Але надыходзіла хвіліна, калі ад гарачыні не ратавалі і чаравікі. Тады звер браўся «танцаваць» — пераступаў з лапы на лапу. Настаўнік у такт «танцу» граў на дудцы альбо біў у бубен.

Такія заняткі доўжыліся некалькі месяцаў. Потым звяроў выводзілі на волю. Настаўнік зноў браў у рукі бубен. Але вучоны мядзведзь ужо не чакаў, пакуль пачне смаліць у пяты. Ён адразу танцаваў і атрымліваў салодкі пачастунак — пернік або кавалак хлеба з мёдам. Настаўнік пытаўся ў касалапага артыста: «Скажы, Міхалка, ці любіш пернікі?». Кемлівы «акадэмік» ківаў галавой і браў з рукі новы ласунак.

Старажытны Нясвіж — рэзідэнцыя найвядомага і найбагацейшага ў Беларусі рода Радзівілаў

ВАНДРОЙКІ

24 (16)

▶ ЭС

НА СКРЫЖАВАННІ
КАСМІЧНЫХ ПРОМНЯЎ

Валянціна КОЎТУН (Леся БЕЛАРУСКА)

Тут — нават птушкі не баяцца людзей, горда праходжаючыся паблізу цябе з вёрткай здабычаю ў дзюбе, прыгажуні-коткі, не азіраючыся на прахожых, незалежна, без страху дэманструюць сваю зацікаўленасць уяўным мышыным шархаценнем у бліжэйшых кветніках ля старажытных будынкаў, на вокнах якіх не відно фіранак. Кветкавыя гірлянды, ружы акружаюць тут вас паўсюдна. Сабакі горда і з артыстычным разуменнем пазіруюць фатографам, вожыкі на беразе мора незалежна зіркаюць на цябе і каштуюць недаедзены дзіцем яблык...

Востраў Готланд

Тут людзі, адставіўшы ўбок свае веласіпеды, сыходзяцца па абедзе пад шаты дрэў на берагавых узвышэннях, каб усёй сям'ёю дачакацца вечара. Маўляў, дзень, завяршыўся. Дакладней, яшчэ адзін, дараваны табе Богам, дзень убачыў заход сонца, які ўсе сустракаюць воплескамі... Тут не чула я рэзкіх крыкаў і дзіцячага плачу, тут не заўважаеш затраўленых позіркаў, людзі спакойна назіраюць за коннымі паліцэйскімі, тут паўсюдна бачыш на тварах усмешкі і міжволі адказваеш сустрэчным такімі ж усмешкамі, паступова пазбаўляючыся ад комплексу недабранасці і адвечнага ментальнага страху насупленых жыхароў славянскіх краінаў. Адным словам, штохвілі ты, прыезджы з «цэнтру Еўропы», вяртаеш у свой светапогляд амаль забытае беларусамі адчуванне годнасці чалавечага існавання.

Тут адчуваеш сябе ў далонях стагоддзяў, вярнутых з глыбіні касмічнага прадоння. Тут у нейкі момант быццам трапляеш у асяродак нашых гордых прапрадзедаў-вікінгаў, якія, здаецца, на тваіх вачах сыходзяцца на старадаўнія ладзі, каб адправіцца да берагоў далёкіх склавінскіх земляў. Дарэчы, вось такіх жа верхнікаў-вікінгаў, у важкіх калчугах і пры мячах,

можна было рэальна ўбачыць у жніўні падчас штогодняга свята старажытнасці на вуліцах шведскага вострава Візба, дзе мне пашчасціла гэтым летам пабываць... Менавіта пра гэты ўнікальны востраў-прытулак творчых людзей з розных краінаў — і ідзе мая гаворка.

Свята старажытнасці было ў разгары; ажно цэлы тыдзень захаплялася я жыхарамі, якія хадзілі па вуліцах у старажытных апратках, рослымі мужчынамі, велічнымі жанкамі і маленькімі аўстраўчанамі, — тымі адметна апранутымі ў даўнія светкі дзецьмі ў шаломах, якія генетычнай памяццю сваёй услаўлялі славу продкаў. Нам бы такое гістарычнае свята. Толькі без прынуці чыноўнікаў і ідэалагічных прывязак. Паводле добрай волі кожнага...

Аднак, важней было тут, на шведскай зямлі, тое, што ў Балтыйскім Цэнтры пісьменнікаў і перакладчыкаў кожны з нас займаў магчымасць пазнаёміцца з калегамі — прадстаўнікамі Нямецчыны, Даніі, Фінляндыі, Латвіі, Польшчы, папрацаваць, адчуць сябе нялішнімі на сапраўднай планеце мастацкага слова, чаму спрыяла таксама кантактаванне з незвычайна аба-

яльнай і дасведчанай у літаратуры Ленай Пастэрнак — дырэктарам Цэнтра.

Упершыню за доўгія гады я ўзяла тут у рукі не толькі паэтычнае пяро, але і амаль забыты з юнацтва пэндзаль мастака-самавука. Быццам свет афарбаваўся ў танальнасць сапраўднай свабоды, разняволенасці, адкрыцця басконнасці часу, праз які з табою пачынае гаварыць вечнасць!

Развітваемся. Азіраюся.. Позірк не знаходзіць шпіляў старажытнага храма Святой Марыі, блізу якога, праз лесвіцу ў семдзесят пяць прыступак, узвышаюцца два будынкі Цэнтра, у адным з пакояў якога адчувала я сябе наўздзіў утульна і працадольна.

...Магчыма, больш падрабязна трэба было б распавесці пра мае начныя клопаты з прывезенымі фарбамі, мальбертамі, пэндзлямі, пра ранішнія прабегкі да пірса, дзе ў коле самых адчайных мясцовых жыхароў акулалася я ў халодную Балтыку, пра паездкі ў рыбацкі пасёлак з кацярэмі пры беразе, пра пастаянную прысутнасць караблёў і яхтаў на гарызонце, пра шчыра даверлівую вытанчаную моладзь, пра маленькія рынкі і кавярні блізу напаяўразбураных руінаў

колішніх замкаў, пра старажытны цвінтар з маўклівымі камянямі паміж лесу, дзе я назбірала жменю суніцаў, пра наведванне канцэртаў у бліжэйшым храме і тэатралізаваныя прадстаўленні проста на вуліцы, пра кантактаванне з сёстрамі нашага Свята-Елізаветцінскага манастыра, якія патрапілі сюды якраз напярэдадні свята старажытнасці, пра сустрэчу з прыязнай польскай перакладчыцай Мартай, надзвычай адукаваным пеяўбургжцам Аляксандрам, немкай Гізелай, латышкай Крысцінай і яе мужам, адчайным матацыклістам і фермерам, які так любіў фатаграфавач птушак у палёце... Але — значыта не ўдаюся ў гэтыя і іншыя падрабязнасці, а таксама ў моманты эканамічнага, геаграфічнага, побытавага кшталту, таму што самае важнае тут, у шведскім Балтыйскім пісьменніцкім Цэнтры, — усведамленне азнавай вышынні натхнення, эмацыйнай і мысліцельнай згущанасці, а яшчэ пастаяннага абнаўлення, самавыхавання, далучанасці да энэргетыкі сапраўднай Творчасці.

Заўтра — адлёт, праз Рыгу, на Мінск. Але ты ўжо іншы. Зменены, адухоўлены. Адроджаны. Ужо не правінцыяльны геній, а паўнамоцны жыхар вялікай Планеты з назваю, што ўзнікла на перасячэнні касмічных промняў...

Візбю!

Пасля наведвання Музею
камянёў на Візба

Майму Чалавеку прысвячаецца

Гэта вікінгаў маці.

Паўмесяцы рэбраў каменных.

Пачынаецца шторм.

Праз вар'яцтва Гальфстрыму плыву.

Сем'я ў лоне маймі,

Як жасцяца ўспаконвек Мона Лізы.

Прадчуваю манаства

І ўздыбленай ярасці бым.

Развітання пара.

Назаўсёды. На зміг. І на вечнасць.

Каб у новых стагоддзях

Прачнуцца ў снечы нямой.

Нахіляюся зноў

Над лустэркамі вечнай любові.

Саркафаг мой празрысты.

Саркафаг мой спрадвеку зямны.

І адчую тады на губах сваіх,

Спрэс нерэальных,

На распаленых вуснах

Пранікаючы стронцыя чад.

Гэта боль пацалунку —

Таго, што быў першым... з апошніх,

На які мы ў гуртоўні

З табой не расшыліся ўсё ж..

Бляск сузор'яў — з вачніц.

Усё нябачнае ў новай прыродзе.

Гэта будучы свет.

Грэх і святасць спрадвечных жасцяцей.

За-чы-на-ем Дзіця.

Бесцялеснае ў сне радзючыц.

Гэта я — новых вікінгаў маці...

Пастукала! Чуеш мяне?

Ці мяркуеш — да зорак

Кожны з нас у самоце ўзлятае?

Бач — Анёлы ўваходзяць. Мой. І Твой.

Каб сыграць у салодкія горны.

І ўздымаюцца з хвалю драконы

Парокаў і тайнаў людскіх.

Кожны пеклам нам грозіць.

Кожны полымем пекла нам грозіць.

Кожны кліча ажыць з ім — у райскім,

Кожны прагне у вечнасць

І полымны мае назоў.

О каханне маё.

О сумота мая.

О святасць адрачэння.

О боль сладастраснасці.

О сэнс незапатрабаванасці.

О недаўменне закаханасці.

О — недасканасць наша!

Прабачце! Прабач мне.

Прабач. Прабач мя... не!

Але як жа балюча, о, Госпадзі...

Ліпень-жнівень 2010 г.

Выгляд шведскага горада Візба